

Галака С.П.*

ЄС ТА НЕРОЗПОВСЮДЖЕННЯ ЯДЕРНОЇ ЗБРОЇ

Стаття присвячена еволюції політики Європейського Союзу щодо нерозповсюдження ядерної зброї та створенню відповідної законодавчої бази.

The article deals with the evolution of the nuclear nonproliferation policy of the European Union and development of the necessary legal basis.

Країни Західної та Центральної Європи, які впродовж 1950-90-х років йшли по шляху економічної та політичної інтеграції, являють собою низку найбільш розвинених економік із високим технологічним рівнем, традиційно розвинутими фундаментальною наукою та передовою освітою. Саме європейські наукові школи здійснили у першій половині ХХ століття проривні відкриття у галузі ядерної фізики, що довели можливість виділення величезної енергії в процесі поділу ядер, що відкрило шлях до створення ядерної зброї. Багато хто із представників провідних європейських шкіл ядерної фізики брав безпосередню участь у проєкті створення першої у світі атомної бомби Сполученими Штатами.

Дві з провідних держав Європейського Союзу – Великобританія та Франція - створили власну ядерну зброю, випробувавши ядерні вибухові пристрої відповідно у 1952 та 1960 роках, і є офіційно визнаними ядерними державами згідно Договору про нерозповсюдження ядерної зброї 1968 року із суттєвим ядерним арсеналом. Крім цих країн, високого рівня розвитку ядерної галузі досягли також Федеративна Республіка Німеччини, Італія, Швеція (яка мала і просунуту військову ядерну програму) та інші держави Євро-союзу. Деякі з них – приміром Франція – входять до числа світових лідерів у питаннях розвитку ядерної енергетики, поставок за кордон ядерних дослідницьких та енергетичних реакторів, устаткування для них, а також підготовки спеціалістів-ядерників.

В період з кінця 1950-х по кінець 1970-х років ці країни поставили у треті країни значну кількість ядерних реакторів, передали ядерні технології та матеріали, що сприяло бурхливому розвитку ядерної галузі у низці країн, що розвиваються, а деяким дали змогу створити просунуту військову ядерну програму.

Добре відоме співробітництво Франції з Іраком дало змогу останньому закласти основи своєї ядерної програми яка, незважаючи на знищення ізраїльськими військово-повітряними силами реактору в Озірак у 1981 році, призвела до спроби таємної розробки Багдадом часів Саддама Хусейна, на порушення ДНЯЗ, ядерної зброї. Іракська програма, спрямована на створення ядерної зброї та засобів її доставки, мала широкий характер. Біля витоків іракської ядерної програми стояла Франція. Ключовим елементом іракської ядерної інфраструктури повинен був стати дослідницький ядерний реактор в Озірак, закуплений Багдадом у Франції у 1976 році. Потужність реактора передбачала можливість виробництва з його допомогою значної кількості плутонію. Крім того, Багдад проводив таємні переговори про придбання в Італії устаткування для вилучення плутонію. У 1981 р. Ірак проводив переговори з італійськими фірмами щодо придбання потужного важковод-

* доктор політичних наук, професор кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики Інституту міжнародних відносин та зовнішньої політики Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ного реактора, здатного нарабляти велику кількість плутонію. У 1980-81 рр. Ірак закупив у Бразилії, Нігері, Португалії та інших країнах велику кількість урану. Про наміри набути ядерну зброю свідчила низка заяв іракського керівництва. У 1980 році Ірак намагався закупити 11,4 тонни тепловиділяючих паливних стрижнів. Після опромінення у реакторі в Озірак з цих стрижнів можна було б вилучити плутоній у кількості, достатній для виготовлення одного-двох ядерних боєзарядів. Реактор в Озірак повинен був бути пущений на початку 1980-х років. У 1978 році Ірак погодився на присутність на реакторі французьких технічних спеціалістів до 1989 року. Це означало, що реактор фактично перебував би під їх наглядом. Ізраїль намагався будь-що перешкодити завершенню будівництва реактора в Озірак. У квітні 1979 року в результаті вибуху на складі у французькому місті Сен-сюр-Мер було знищено частину корпусу реактора, що призначалася для поставки в Озірак. У червні 1980 року у Парижі було вбито доктора Яхью ель-Мешад, єгипетського ядерника, що працював на Іракську комісію з атомної енергії. Ряд французьких та італійських компаній, що поставляли ядерне устаткування для іракської ядерної програми, постраждали від вибухів бомб та загроз вибухів. Ці акції приписували ізраїльським спецслужбам. Після того, як політичні, дипломатичні, кроки та таємні акції не принесли результату і реактор мав невдовзі бути запущений, Ізраїль 7 червня 1981 року здійснив повітряний рейд на реактор в Озірак. Підготовка до рейду тривала 18 місяців. Ізраїль мотивував свою акцію, що вивела реактор з ладу, загрозою створення Іраком ядерної зброї. Ізраїльський авіарейд, однак, не зупинив намагання С.Хусейна таємно створити ядерну зброю. Ця спроба була зупинена після розгрому Іраку у 1991 році, але численні факти, встановлені інспекторами МАГАТЕ, вказували переважно на країни Європейського Союзу як на джерело поставок ядерного устаткування, матеріалів та технологій саддамівському режиму [1].

Про майже відкриту допомогу Франції Ізраїлю у створенні його ядерного потенціалу як противаги переважаючим силам арабських країн у кінці 1950-х- першій половині 1960-х років добре відомо. Але не тільки Франція несе відповідальність за прямі та непрямі поставки ядерного устаткування, матеріалів та технологій третім країнам, що дало змогу останнім зробити важливі кроки на шляху до розповсюдження ядерної зброї. Іранський реактор у Бушері, який добудовувала Російська Федерація, напочатку розробляла і будувала ФРН. Одним із джерел технологій для ядерної програми Пакистану стала Голандія і т.п.

Численні звинувачення ряду європейських компаній у тому, що поставлені ними у Бразилію, Пакистан, Ірак та інші «проблемні» країни матеріали та устаткування сприяли у здійсненні військових ядерних програм цих держав, змусили ці країни не тільки внести докорінні зміни у національне законодавство, але й прагнути до координації своєї політики у галузі експортного контролю зокрема і нерозповсюдження ядерної зброї у цілому. Рівень координації зростав разом зі зростанням ступеня інтеграції країн Західної та Центральної Європи.

У 1984 році міністри закордонних справ країн-членів ЄЕС прийняли Декларацію про спільну політику, яка проголошувала намір керуватися в ядерному експорті Керівними принципами для експорту ядерних матеріалів, устаткування або технології, викладеними в документі INFCIRC/254 Міжнародним агентством з атомної енергії [2].

Події початку 1990-х рр. – розпад Варшавського договору та СРСР – не знизили, а навіть посилило інтерес у країнах ЄС до проблеми нерозповсюдження. Один із відомих німецьких спеціалістів з проблем нерозповсюдження Харальд Мюллер писав на початку 1990-х рр., що не можна повністю виключити можливість того, що «проліфератор з пост-радянського регіону може вступити у конфронтацію з європейською державою або США». Тому, на його думку, європейські країни повинні проявляти велику зацікавленість у зміц-

ненні режиму нерозповсюдження ядерної зброї та його головного інструменту – ДНЯЗ [3].

26 червня 1990 року Європейська Рада прийняла Декларацію про ядерне нерозповсюдження, у якій підтверджується відданість меті нерозповсюдження та підтриманню «ефективного міжнародного режиму ядерного нерозповсюдження». У Декларації міститься підтримка приєднання держав Європейської економічної спільноти до Керівних принципів Групи ядерних постачальників і заклик до інших країн наслідувати їх прикладу [4].

Принципово важливим для консолідації політики ЄС з проблем нерозповсюдження стало рішення обох частин Німеччини – ФРН та НДР – дотримуватись зобов'язань не виробляти, не володіти та не мати контролю над ядерною зброєю та підтримувати режим нерозповсюдження ядерної зброї, базований на ДНЯЗ. Вони проголосили у серпні 1990 року, перед об'єднанням, що «об'єднана Німеччина також буде дотримуватись цих зобов'язань» [5].

Найбільшу занепокоєність серед спеціалістів викликала можливість витоку з країн ЄС матеріалів та технологій, що сприятимуть розповсюдженню ядерної зброї країнами, що підозрюються у здійсненні військової ядерної програми. США вимагали від країн Євросоюзу ввести жорсткий контроль за їх торгівлею із «проблемними» країнами.

Етапним для розробки політики Європейського Союзу у галузі нерозповсюдження стало рішення, прийняте Радою ЄС 24 липня 1994 року, щодо спільної акції, спрямованої на подовження ДНЯЗ у 1995 році. Головна мета акції, викладена у ст.1 рішення – «зміцнення міжнародної системи ядерного нерозповсюдження шляхом сприяння універсальності Договору з нерозповсюдження ядерної зброї та його безстрокового і безумовного подовження». Рада також вирішила, що ЄС мусить «допомагати у створенні консенсусу з метою безстрокового та безумовного подовження» ДНЯЗ і сприяти приєднанню до нього нових членів [6].

23 квітня 1998 року Рада Євросоюзу визначила спільну позицію ЄС щодо Конференції 2000 року з розгляду дії ДНЯЗ. Вона визначала метою Євросоюзу «зміцнення міжнародного режиму ядерного нерозповсюдження шляхом сприяння успіху Конференції 2000 року з розгляду дії ДНЯЗ». Для досягнення цієї мети передбачалось, що Євросоюз буде «докладати зусиль, щоб переконати держави, які ще не стали членами ДНЯЗ, особливо ті держави, в яких діють об'єкти, що не знаходяться під гарантіями, приєднатись до нього, якщо можливо, до 2000 року» [7].

18 травня 1998 року на саміті США-ЄС було домовлено, що країни Євросоюзу включать до пріоритетів своєї політики проблему нерозповсюдження ядерної зброї та інших видів зброї масового знищення (ЗМЗ). Країни ЄС взяли на себе зобов'язання здійснювати контроль за експортом товарів подвійного призначення і попереджувати їх експорт у випадках, коли є підстави вважати, що вони можуть використовуватись для виробництва ЗМЗ [8].

Усі ці документи і зобов'язання свідчили про еволюцію, яку відбула політика країн ЄС у галузі нерозповсюдження ядерної зброї на протязі останніх двох десятиріч, та про тверду волю цих країн підтримувати і зміцнювати режим нерозповсюдження ядерної зброї. Від потенційно небезпечного джерела ядерних матеріалів та технологій країни ЄС еволюціонували до послідовних прибічників консолідації зусиль усіх держав, спрямованих на пошуки шляхів зміцнення існуючого режиму нерозповсюдження ядерної зброї, перш за все його основи – ДНЯЗ. Підтвердженням їх рішучості відстоювати Договір стала позиція країн Євросоюзу під час підготовки та проведення Нью-Йоркської конференції 1995 року з розгляду дії та подовження ДНЯЗ.

Список використаної літератури

1. Leonard Spector. Nuclear Proliferation Today. – N.Y.: Vintage Books, 1984. – P.166-187.
2. Declaration of Common Policy Adopted on 20 November 1984 by the Ministers on Foreign Affairs of the Member States of the European Community/Declarations and Speeches on Nuclear Non-Proliferation/Programme for Promoting Nuclear Non-Proliferation. Briefing Book. Volume II: Treaties, Agreements and Relevant Documents(Second Edition)/ Compiled and Edited by John Simpson and Darryl Howlett. Southampton: University of Southampton, 1993. – P.M-3.
3. Wolfgang Kotter and Harald Muller. Germany, Europe and Nuclear Non-Proliferation. Southampton: University of Southampton, 1991. – P.6.
4. Declaration on Nuclear Non-Proliferation by the European Council, 26 June 1990/Declarations and Speeches on Nuclear Non-Proliferation/ PPNN Briefing Book. – Volume II: Treaties, Agreements and other Relevant Documents(Second Edition)/ Compiled and Edited by John Simpson and Darryll Howlet. – Southampton: University of Southampton, 1993. – P.M-5.
5. Letter Dated 23 August 1990 from the Deputy Head of the Delegation, Federal Republic of Germany, And the Deputy Head Delegation, German Democratic Republic, to the Secretary General of the Fourth Review Conference of the Parties to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons / Declarations and Speeches on Nuclear Non-Proliferation / PPNN Briefing Book. – Volume II: Treaties, Agreements and other Relevant Documents (Second Edition)/ Compiled and Edited by John Simpson and Darryl Howlet. – Southampton: University of Southampton, 1993. – P.M-6.
6. Council Decision of 25 July 1994 Concerning The Joint Action Adopted by the Council on the Basis of Article J.3 of the Treaty on European Union Regarding Preparation for the 1995 Conference of the States Parties to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons (94/509/CFSP) / Annex B / Camille Grand. The European Union and the Non-Proliferation of Nuclear Weapons. - Paris: Institute for Security Studies. Chaillot Papers. - №37. – January 2000. – P.64.
7. Common Position of 23 April 1998 Defined by the Council on the Basis of Article J.2 of the Treaty on European Union, Relating to Preparation for the Second Preparatory Committee for the 2000 Review Conference of the Parties to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons(98/289/CFSP)./Camille Grand. – Op. cit. – PP.66-67.
8. US-EU Statement on Caspian Energy. 18 May, 1998 // Washington File. ERF300, URL://www.usis.Kiev.UA.